

کوزه سفالی منقوش به آیات قرآن و کلید فلزی مکشوفه از تپه نرگه

دکتر سعید گنجوی*

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

چکیده:

کاوش‌های تپه نرگه، واقع در جنوب شهرستان تاکستان، از سال ۱۳۷۷ آغاز گردید. این کاوش‌ها هر ساله به جهت آموزش دروس عملی دانشجویان رشته باستان‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ابهر انجام می‌گیرد و تاکنون تعداد ۳۹ ترانسه به ابعاد ۱۰×۱۰ متر و هفت ترانسه پلکانی در نقاط مختلف آن کاوش گردیده است. آثاری که در طی این سالها و در ترانسه‌های مختلف بدست آمده‌اند، عمدتاً متعلق به دوره اسلامی می‌باشند که در میان آنها کوزه‌ای کتیبه‌دار در طی کاوش سال ۱۳۸۴ از ترانسه K14 بدست آمده است. این کوزه در بردارنده‌ی آیاتی از قرآن کریم است که این مقاله به معرفی و توصیف آن می‌پردازد.

کلید واژگان: تمدن صفوی، کوزه سفالی کتیبه دار، قزوین، تپه نرگه.

* استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد ابهر.

شرایط اقلیمی و جغرافیائی تاکستان:

اقلیم هر منطقه از عوامل بسیار مهم و تعیین کننده در ساختار بنیان‌های برجای مانده از دوران باستان است. شرایط اقلیمی می‌تواند به نوعی مسیر حرکت رشد و تعالی فرهنگ‌ها و تمدن‌های پیشین را به سمت و سوی چهارچوبی فرمایشی رهسپار دارد که نحوه زندگی و کاربری معماری آن مرز و بوم را متولد سازد و در فضای حاکمش گاهی به رغم میل باطنی شاخ و برگ‌های تازه برویاند و گاهی نیازمند هرس ساختارهای ماقبل گردد.

تعدد جلوه‌های معماری تپه نرگه گواهی است بر شرایط اقلیمی حاکم بر منطقه که علاوه بر پیروی از ساختارهای سنت گرایانه، ندرتاً تحت تأثیر تغییرات جوی، دستخوش تحولات پیشرفت دهنده گردیده و این خود تفکر و اندیشه انسان عصر باستانی است که گام‌های بلندی بسوی رفاه نهاده است.

از آنجائیکه تپه نرگه در مجاورت بافت‌های کنونی روستای نرگه که از توابع بسیار نزدیک شهرستان تاکستان است، قرارداد، لذا به معرفی شرایط اقلیمی و جغرافیای طبیعی منطقه تاکستان می‌پردازیم.

تاکستان در شمال غربی فلات مرکزی ایران حد فاصل مدارهای $۴۹^{\circ}۱۰'$ تا $۴۹^{\circ}۴۸'$ طول شرقی از نصف النهار گرینویچ و مدارهای $۳۵^{\circ}۴۰'$ تا $۳۶^{\circ}۲۱'$ عرض شمالی از خط استوا واقع گردیده است.

ارتفاع متوسط آن از سطح دریای آزاد ۱۲۶۵ متر است. این شهر در طول شرقی $۴۹^{\circ}۴۲'$ و عرض شمالی $۳۶^{\circ}۴۰'$ قرار گرفته است.

موقعیت جغرافیائی تپه نرگه:

منطقه باستانی نرگه از شمال شرقی به تاکستان و کوه قره داغ قره باغی و اهر رود و از سمت شمال غربی به روستای رادکان و داکان و از غرب به قسمت جهان آباد و کوه‌های آن (قراجلو) و قنبرشاه و خررود و از جنوب شرقی به روستای قره سین و از شرق به روستای اک محدود می‌شود.

طول تپه ۲۲۰ متر، عرض آن ۱۹۰ متر و ارتفاع آن ۲۲/۶۱ متر است. محدوده فوق از سال ۱۳۴۱ بعد از تقسیم اراضی در این وسعت جای گرفته و پیش از آن دارای وسعت بیشتری بوده و برخی از روستاهای اطراف جزء نرگه محسوب می‌شده‌اند که موقعیت راه‌ها و جاده‌ها دقیقاً معایر وضعیت کنونی بوده است.

نرجه در لغت به فتح نون به معنی صف، حلقه، دسته‌ای از مردم یا دسته‌ای از پرنندگان، حلقه زدن لشکر برای شکار از فرهنگ عمید و در کتاب مرات البلدان به نقل از کتاب البیان آن را نرجه نام داده‌اند و آنچه از ظاهر امر نمایان است نام آن نرگه بوده که بعد از حمله اعراب به نرجه مبدل گشته و هم اکنون نیز به این نام خوانده می‌شود.

بر اساس حفاری‌های صورت یافته در این منطقه می‌توان ادعان داشت که نرجه پیش از حمله اعراب به ایران موقعیت ممتازی در خصوص اقلیم و شرایط سوق‌الجیشی را دارا بوده و از دیر باز مورد توجه بسیار بوده است یکی از مهمترین دلایل این امر وجود تعدد اتلال باستانی نزدیک و همجوار این منطقه است.

محل یافت کوزه و کلید

ترانشه K14: این ترانشه مشرف به منتهی الیه بخش مرکزی شرق تپه با شیب نسبتاً ملایمی از سوی غرب به شرق با ابعاد (۱۰×۱۰) در نظر گرفته شده است.

گفتنی است مساحت ۲ متر از ابعاد مذکور در دو ضلع جنوبی و غربی ترانشه موصوف به عنوان بازو جهت رفت و آمد و نقل و انتقال خاک‌ها در نظر گرفته شده که با احتساب مساحت در نظر گرفته شده جهت این امر فضای خالی کاوش به متر^۲ (۹×۹) تحلیل می‌یابد.

نقطه ثابت سهیل الحصول مد نظر در این ترانشه، نسبت به نقطه ثابت اصلی تپه ۱۰۶- سانتی متر اندازه‌گیری گردیده است بر اساس شب موجود در این ترانشه نسبت به جهت شرقی از سطحی ترین نقطه بخش جنوب غربی تا جنوب شرقی ۸۶- سانتی متر اختلاف سطح نمایان است.

کاوش در این ترانشه منتج به احراز هویت ۷ فضای معماری گردیده است که غالب آنها با بنیان ساختارهای چینه‌ای و کاربرد عناصر خشتی به ابعاد ۷۰×۳۰×۳۰ از دل خاک بیرون آمده است. قابل ذکر است در این کارگاه تحت کاوش، آثار و بقایای ویژه‌ای حاصل گردیده که علاوه بر معرفی نوع معماری خاص و مشابه همدوره خود گویای سیر تحول و حصول بلوغ این هنر است.

از آنجاییکه ترانشه K14 یکی از کارگاه‌های پر غنا، از آثار فرهنگی است به یافته سفالینی در فضای شماره VI این ترانشه اشاره می‌گردد که به عنوان اولین سند مکتوب از این تپه از دل خاک بر آمده است.

اثر مذکور کوزه سفالینی دسته داری است به قطر دهانه ۷/۷، ارتفاع ۲۵/۷ و قطر کف ۸/۲ سانتیمتر که خطوط نسخ آیاتی از کلام الله مجید بر آن مرقوم گردیده است. آیات قرآنی اشاره به سوره‌های توحید، کافرون، آیت الکرسی و ناس دارد که پیرامون آن را از ناحیه گردن تا بدنه ظرف در برمی‌گیرد.

در کنار کوزه مذکور یک کلید فلزی نیز بر روی یک سازه دست چسبیده شده کشف گردید که حاکی از ارتباط میان این دو اثر است.

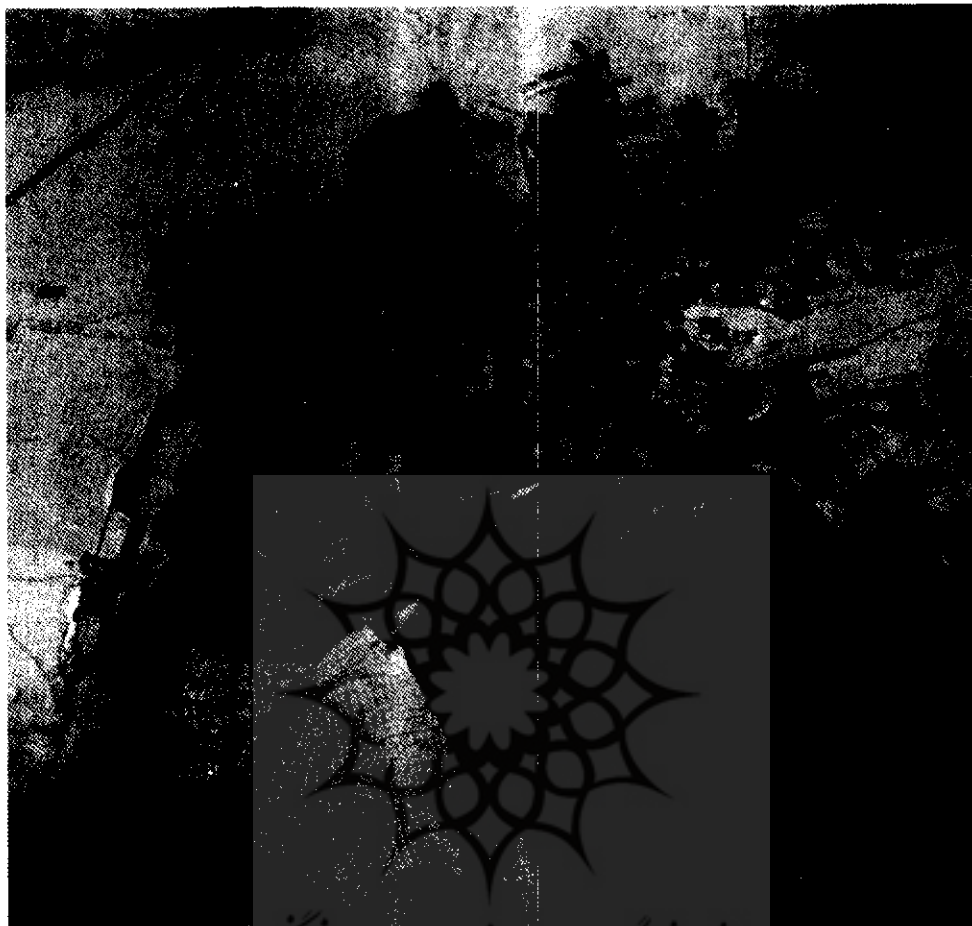
نگارنده معتقد است شاید به نحوی بتوان از آن به عنوان یک ظرف تطهیر و یا ظرف محتوی مایع شفابخش و حتی با وجود کلیدی نسبتاً بزرگ که در مجاورت آن قرار گرفته به عنوان طلسم جادو جهت مرتفع ساختن نیاز بشری زمان خود مورد استفاده قرار گرفته باشد. نوع تدفین پوشش آن در زیر لایه کف اولین طبقه استقرار، حاکی از اهمیت فراوان نزد تدفین‌گر است چرا که با حصار بسیار با دقت مورد حفاظت واقع شده است.

فضای شماره VI در ضلع شرقی ترانشه K14 واقع گردیده که از شرق به دیوار شرقی ۲۷۵ سانتی متری ترانشه، منتهی می‌شود در ضلع شمالی این فضا به دیوار شمالی ۱۹۰ سانتی متری ترانشه محدود شده و در ضلع جنوبی به دیوار و احتمالاً یک ورودی که به فضای شماره ۵ گشوده می‌شود منتهی می‌گردد. این فضا در غرب به دیواری خشتی به طول ۲۰۰ سانتیمتر که روی آن توسط اندودی از گل روکش است می‌رسد.

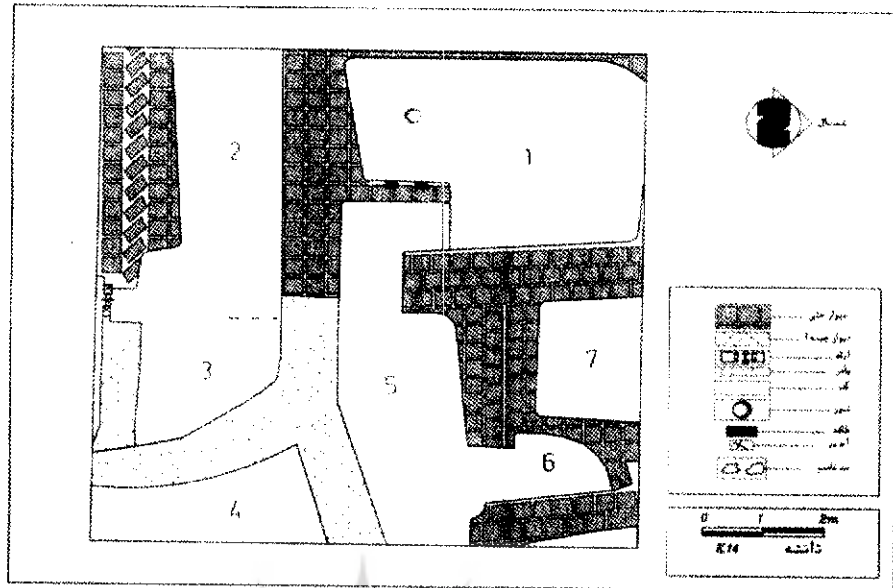
با کاوش در این عمق از فضا جهت خروج کوزه سفالین به لایه دیگری از دوره استقراری تحتانی‌تر از این لایه دست یافتیم که دیوار خشتی بسیار قطوری نمایان شد که حکایت از ساختاری قابل توجه جهت حصار یک فضای مسکونی داشت. نگارنده در تلاش است اشیاء مکشوفه دیگری که از تپه نرگه به دست آمده را در شماره‌های بعدی به سمع و نظر خوانندگان گرامی برساند.

کف فضای مذکور با گل کوبیده‌ی اندود شده که با ذرات آهکی مخلوط است و بسیار مستحکم در چندین لایه ساخته شده است. در مرکز دیوار شرقی فضای موصوف، به نظر می‌رسید کاوشی صورت گرفته است و لایه‌های کوبیده در منتهی‌الیه بخش مرکزی بن دیوار مضطرب می‌نمود لذا به کاوش بیشتر و عمیق‌تری در این بخش مشغول گشتیم. در این اثنا با چیدمانی جهت پنهان نمودن اثری مواجه شدیم که نهایتاً موفق به کشف کوزه سفالین مکتوب به عنوان اولین سند مکتوب این منطقه در جوار یک کلید آهنی اکسید شده گردیدیم. این اثر به دقت مورد حفاظت قرار گرفته بود که خوشبختانه به هنگام خروج از دل خاک نیز دچار هیچگونه آسیبی نگردید.

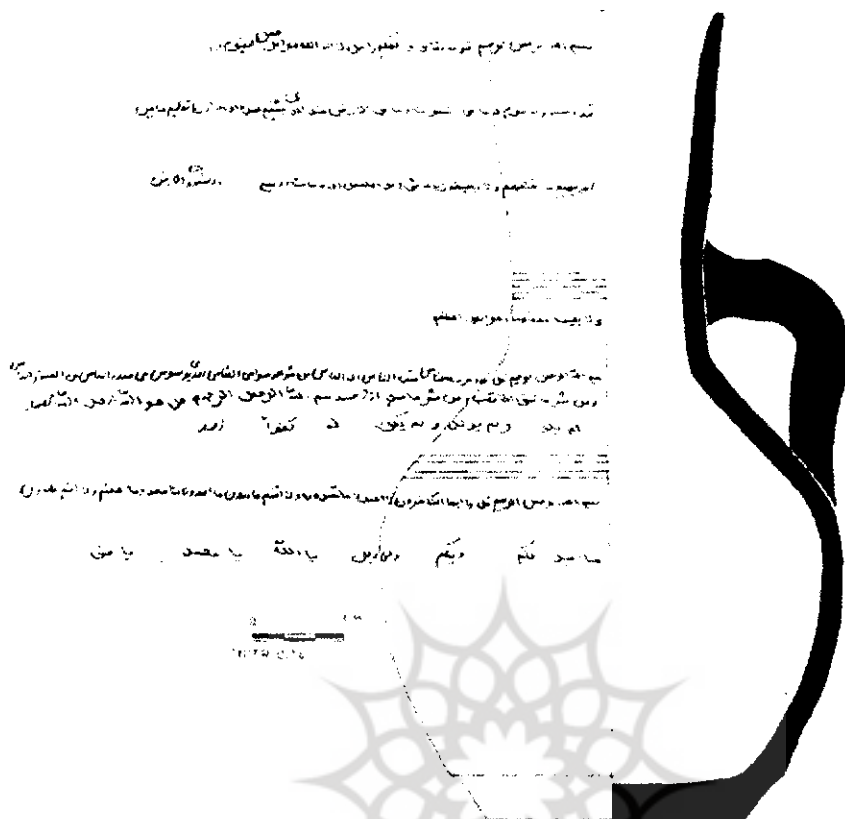
پروژه نگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
عکس هوایی روستای نرگه در سال ۱۳۳۵
پرنال جان علوم انسانی

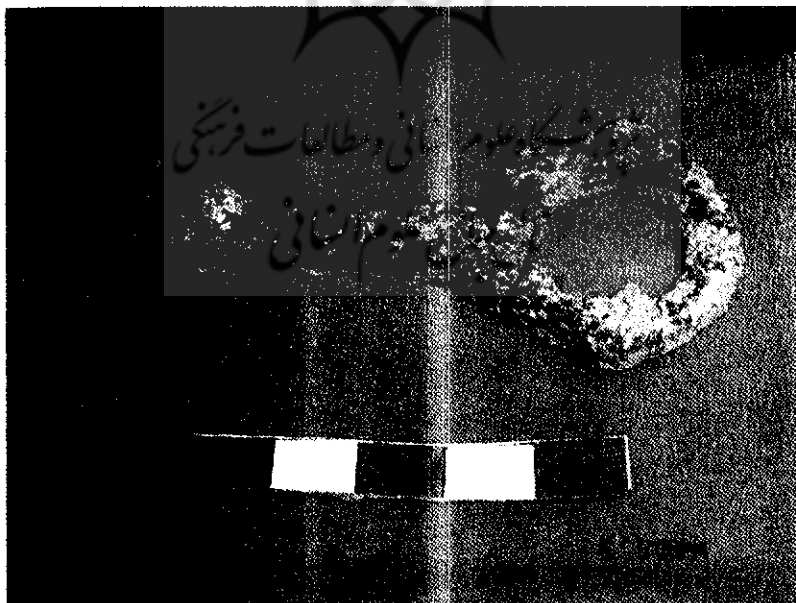
پلان ترانشه K14

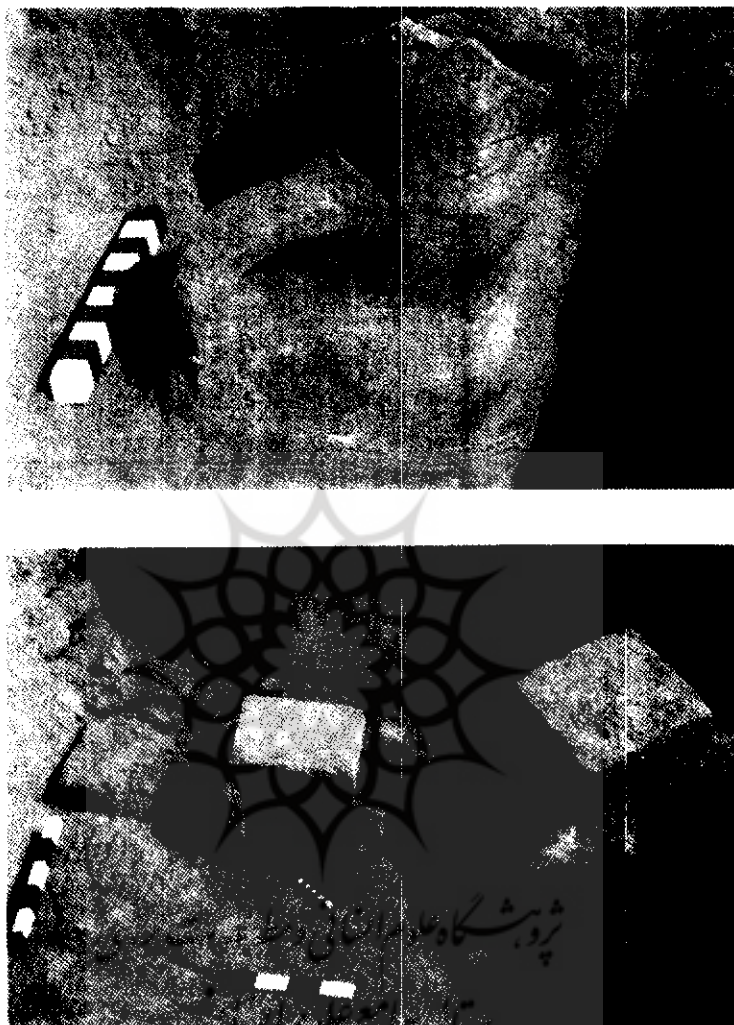
تصویر جزئیات کتیبه بر روی کوزه‌ی مکشوفه

طراحی کوزه مکشوفه از ترانسه K14 و کتیبه‌های روی آن

کلید فلزی بدست آمده از مجاورت کوزه

وضعیت اصلی کوزه در محل کاوش (ترانسه K14)